

DR HAB. KAZIMIERZ PIOTR GRĄŻAWSKI (1957–2024). PROFESOR UNIwersYTETU
WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE. ABSOLWENT INSTYTUTU ARCHEOLOGII
I ETNOGRAFII UMK W TORUNIU. MUZEALNIK, ARCHEOLOG I MEDIEWISTA*

Dnia 28 października 2024 roku w wieku 67 lat po ciężkiej chorobie odszedł od nas nasz serdeczny Kolega dr hab. Kazimierz P. Grążawski, archeolog, mediewista, wieloletni pracownik Muzeum w Brodnicy oraz Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, w którym był zatrudniony na stanowisku profesora. Mieliśmy z nim stały kontakt przy okazji różnorodnych projektów badawczych, konferencji czy wystaw, właściwie już od chwili ukończenia przez niego studiów aż do ostatnich lat jego zawodowej aktywności. Wśród grona rówieśników, koleżanek i kolegów zwyczajowo był nazywany zdrobnieniem Kaziu, co bez zbędnych słów kreśliło jego sylwetkę jako człowieka nad wyraz pogodnego i sympatycznego, ciepłego w bezpośrednich kontaktach.

Kazimierz Grążawski urodził się 3 marca 1957 roku w Brodnicy i w tym mieście mieszkał przez całe swoje życie. Ukończył tutejsze Liceum Ogólnokształcące nr 1 im. Filomatów Ziemi Michałowskiej i po maturze w 1976 roku zdecydował się podjąć studia w zakresie archeologii na toruńskim Uniwersytecie. W ten sposób od jesieni wspomnianego roku związał swój studencki los z ówczesnym Instytutem Archeologii i Etnografii (ryc. 1). Dyplom ukończenia studiów magisterskich uzyskał w 1981 roku na podstawie pracy pt. *Metody badawcze osad palafitowych północnej strefy przedalpejskiej (od neolitu do okresu lateńskiego)*¹. Zarówno problematyka sygnalizowanej pracy dyplomowej, jak i wcześniejsze zainteresowania Kazia z okresu pięcioletnich studiów dotyczyły archeologii podwodnej, specjalności badawczej wówczas intensywnie rozwijającej się w toruńskim ośrodku akademickim. W tym okresie wielokrotnie brał

* Bardzo dziękuję Pani Natalii, córce Kazimierza Grążawskiego, oraz dr. hab. Mirosławowi J. Hoffmanowi z Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie i Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego za pomoc w przygotowaniu poniższego wspomnienia. Słowa podziękowania kieruję również pod adresem pracowników administracyjnych brodnickiego Muzeum za przychyłność w uściśleniu faktografii zatrudnieniowej K. Grążawskiego.

¹ Jej promotorem był prof. Kazimierz Żurowski, ówczesny dyrektor Instytutu, a recenzentem dr Gerard Wilke, wówczas kierownik Pracowni Archeologii Podwodnej.

Ryc. 1. Kazimierz Grążawski w okresie toruńskich studiów, przed wejściem do Instytutu Archeologii i Etnografii przy ul. Piastowskiej 7 (fot. ze zbiorów archiwalnych Instytutu Archeologii UMK)

Ryc. 2

Kazimierz Grążawski w czasie toruńskiej promocji swojej ostatniej książki pt. *Życie codzienne miast Zakonu Krzyżackiego w Prusach*, Olsztyn 2022 (fot. P. Kurek, zbiory archiwalne Biblioteki Głównej UMK)

aktywny udział w podwodnych ekspedycjach archeologicznych. Uczestniczył w badaniach pozostałości mostów wczesnośredniowiecznych (np. w Bobiecinie, Ostrówku i Lednicy) oraz reliktyw antycznego portu w Szabli (nad Morzem Czarnym)². Był wieloletnim, aktywnym członkiem Akademickiego Klubu Turystyki Podwodnej „Trepang”. Z biegiem lat wprowadził sentyment do archeologii podwodnej wraz z jej wyjątkową metodyką pozostał (co będzie miało odzwierciedlenie już w trakcie pracy zawodowej w brodnickim Muzeum)³, jednak zainteresowania K. Grążawskiego były coraz bardziej ukierunkowane w stronę problematyki osadniczej wczesnego i późnego średniowiecza⁴. Szczególnie interesowały go zagadnienia polsko-pruskiego pogranicza oraz aspekty społeczne i gospodarcze wspomnianej epoki zarówno w wymiarze lokalnym, jak i szerszym – ogólnopolskim i europejskim. W brodnickim Muzeum pracował wiele lat, od 1981 do 2012 roku. W tym czasie, będąc aktywnym archeologiem, prowadził liczne prospekcje wykopaliskowe, głównie na średniowiecznych grodziskach, np. w Bobrowie, Chojnie, Jabłonowie-Zamku, Lembargu i Żmijewku. Warto zaznaczyć, że wiele podejmowanych prospekcji terenowych i opracowań gabinetowych prowadził w ramach wspólnego z Instytutem Archeologii UMK

² Tej problematyce poświęcił swój pierwszy publikowany artykuł naukowy, por. K. Grążawski, Cz. Pietrzykowski, *Archeologiczne badania podwodne w Ostrówku koło Miastka (1981 r.)*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archeologia*, 1985, t. 11: *Archeologia Podwodna* 2, s. 57–62.

³ K. Grążawski, *Przemiany środowiska jako wynik współzależności procesów antropogenicznych i naturalnych na przykładzie jeziora Łąkorz na Pojezierzu Brodnickim*, [w:] *Naturalne i antropogeniczne przemiany jezior i mokradeł w Polsce*, red. Z. Churski, Toruń 1988, s. 64–67; K. Grążawski, *Parthaczyn – przyczynek do badań nawodnych dworów myśliwskich w Prusach Krzyżackich*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 1989, t. 37, nr 3–4, s. 577–588; K. Grążawski, Cz. Pietrzykowski, *Wstępne wyniki badań osady palowej w Łąkorku, gmina Biskupiec Pomorski – Preliminary results of studies on a pile-dwelling in Łąkorek, parish Biskupiec Pomorski*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archeologia*, 1991, t. 15: *Archeologia Podwodna* 3, s. 59–66; K. Grążawski, *Badania wczesnośredniowiecznej przystani w Brodnicy-Michałowie stan. 1, woj. toruńskie*, [w:] *Badania archeologiczne ośrodka toruńskiego w latach 1989–1992*, red. J. Chudzikowa, Toruń 1993, s. 157–162; K. Grążawski, *Wybrane zagadnienia metodyczne i konserwatorskie archeologicznych badań podwodnych realizowanych w Łąkorku i Brodnicy-Michałowie (woj. toruńskie)*, [w:] *Archeologia podwodna jezior Niżu Polskiego. Materiały z konferencji „Podwodne Archeologiczne Zdjęcie Polski Niżowych Stref Pojeziernych. Wilkasy 21–22 kwietnia 1994”*, red. A. Kola, A. Sosnowska, J. Gackowski, Toruń, s. 53–61.

⁴ Jeszcze w czasach studenckich spotykałem się z Kaziem w trakcie kilku podwodnych ekspedycji archeologicznych: w Bobiecinie, na Lednicy, w Pietrzykówku i Łąkorku. Spotkałiśmy się także w trakcie wykopalisk na grodzisku w Ryńsku. Kiedy byłem na pierwszym roku, a Kaziu na ostatnim, poznałem go także jako bardzo zaangażowanego działacza życia studenckiego.

projektu badawczego⁵. Pracując w brodnickim Muzeum, angażował się w organizację wielu wystaw i działania popularyzujące archeologię i historię regionu. W 1999 roku współtworzył brodnickie „Medievalia”, za które ówczesny Minister Kultury i Sztuki przyznał brodnickiej placówce prestiżowe wyróżnienie Sybilla, wskazując tym samym najciekawsze wydarzenie muzealne roku⁶.

Kazimierz Grążawski uzyskał tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie archeologii na naszym Uniwersytecie w 1999 roku na podstawie rozprawy pt. *Zasiedlenie rejonu środkowej Drwęcy we wczesnym średniowieczu II poł. VII–I poł. XIII wieku*⁷. Z kolei stopień naukowy doktora habilitowanego w dyscyplinie historia (w specjalności: historia średniowieczna Polski) uzyskał w 2010 roku na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Podstawą naukową tego postępowania był dotychczasowy dorobek naukowy K. Grążawskiego uwieńczony monografią pt. *Ziemia lubawska na pograniczu słowiańsko-pruskim w VIII–XIII w. Studium nad rozwojem osadnictwa*, Olsztyn 2009. Na tej uczelni prowadził zajęcia z historii powszechnej średniowiecza i nauk pomocniczych historii. Wprawdzie w 2022 roku zdecydował się przejść na emeryturę, jednak do końca następnego roku był aktywnym badaczem i popularyzatorem historii i archeologii średniowiecza.

W tym krótkim wspomnieniu nie sposób przywołać bogatą bibliografię K. Grążawskiego, niemniej jednak warto zwrócić uwagę na jego autorskie pozycje książkowe, dotyczące problematyki polsko-pruskiego pogranicza, jego aspektów społeczno-politycznych i zagadnień z zakresu kultury materialnej⁸. Wachlarz dorobku publikacyjnego uzupełnia kilkadziesiąt artykułów i rozdziałów zamieszczonych w wielu czasopismach i pracach zbiorowych, zarówno z zakresu historii, jak i archeologii. Ostatnim dziełem książkowym Kazimierza Grążawskiego była monografia pt. *Życie codzienne miast Zakonu Krzyżackiego w Prusach*, wydana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskie-

⁵ Por. J. Chudziakowa (red.), *Wczesnośredniowieczne grodziska ziemi chełmińskiej. Katalog źródeł*, Toruń 1994.

⁶ P. Stanny, *Skarby wydarte ziemi*, Ziemia Michałowska, 2003, nr 348, s. 6–7; https://issuu.com/brodnica/docs/ziemia_michalowska_348 [odczyt: 10.12.2024].

⁷ Promotorem rozprawy była Jadwiga Chudziakowa (UMK), a recenzentami Hanna Maria Kócka-Krenz (UAM) i Jerzy Feliks Olczak (UMK).

⁸ K. Grążawski, *Przemiany w wytwórczości garncarskiej w rejonie środkowej Drwęcy we wczesnym średniowieczu (2. poł. VII–1. poł. XIII w.)*, Włocławek 2002; K. Grążawski, *Życie codzienne na ziemi chełmińskiej i dobrzyńskiej w średniowieczu*, Włocławek 2003; K. Grążawski, *Kasztelania świecka i michałowska. Studia nad kształtowaniem się struktur państwa piastowskiego na pograniczu polsko-pruskim*, Włocławek 2005; K. Grążawski, *Ziemia lubawska na pograniczu słowiańsko-pruskim w VIII–XIII w. Studium nad rozwojem osadnictwa*, Olsztyn 2009.

go i Fundację Vetustas Przestrzeń Pogranicza w 2022 roku. Warto podkreślić, że praca ta spotkała się z bardzo pozytywnym społecznym odbiorem, o czym świadczą jej promocje organizowane w różnych instytucjach, między innymi 19 czerwca 2023 roku w naszej Bibliotece Głównej (ryc. 2)⁹.

Kazimierz Grążawski był też niestrudzonym organizatorem życia naukowego, w tym wielu konferencji. Zapisał się także jako redaktor wydawniczy prac zbiorowych, np. *Szkiców brodnickich* (1993, 2006), *Pogranicza polsko-pruskiego i krzyżackiego* (2001, 2005) oraz publikacji dokumentującej Międzynarodowe Sympozjum Mediewistyczne pt. *Pogranicza kulturowe w Europie średniowiecznej. Słowianie i ich sąsiedzi* (2007). Dwukrotnie kierował grantami badawczymi uzyskanymi z ówczesnego Komitetu Badań Naukowych (obecnie Narodowe Centrum Nauki). Pierwszy projekt, w latach 1995–1997, dotyczył „Przemian kulturowych pogranicza polsko-pruskiego we wczesnym średniowieczu”, a drugi, podobny, zatytułowany „Pogranicze polsko-pruskie we wczesnym średniowieczu. Ziemia lubawska”, realizował w latach 2004–2007.

Kazimierz Grążawski, już od początku lat 90. minionego wieku, należał do grona cenionych i rozpoznawalnych badaczy zajmujących się tzw. archeologią historyczną i wykorzystujących w swoich studiach zarówno źródła archeologiczne, przyrodnicze, jak i pisane. Był wysokiej klasy specjalistą we wspomnianym już wyżej zakresie złożonej problematyki pogranicza słowiańsko-pruskiego we wczesnym średniowieczu i kultury zakonu krzyżackiego. Jego drogi krzyżowały się z działaniami naukowymi wielu pracowników Instytutu Archeologii UMK oraz innych jednostek naszej Uczelni. Dodajmy, że był również współtwórcą i pierwszym (w latach 2012–2016) dyrektorem Interaktywnego Muzeum Państwa Krzyżackiego w Działdowie (obecnie Muzeum Pogranicza w Działdowie).

Kazimierz Grążawski był członkiem kilku stowarzyszeń: Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Stowarzyszenia „Pruthenia” w Olsztynie oraz Towarzystwa Miłośników Ziemi Działdowskiej. W roku 2017 przebywał na Uniwersytecie w Würzburgu jako stypendysta Polskiej Misji Historycznej. Nie sposób nie pamiętać K. Grążawskiego jako angażującego się samorządowca. Od początku wolnej Polski, zaraz po 1989 roku, aktywnie włączył się w prace demokratycznie wybranego samorządu miasta Brodnica. W latach 1990–1994 pracował w składzie Rady Miejskiej I kadencji, a w latach 2006–2010 pełnił mandat radnego III kadencji Rady Powiatu. Przewodniczył Komisji Budżetu, Mienia i Rozwoju

⁹ <https://www.bu.umk.pl/-/promocja-ksiazki-prof-kazimierza-grazawskiego> [odczyt: 12.01.2024].

Gospodarczego. W pożegnalnym słowie samorządowcy brodnicy zaznaczyli, że żegnają Brodniczana, Społecznika i Wielkiego Admiratora brodnickiego regionu¹⁰. Z kolei jego kuzyn Piotr Grążawski na łamach „Czas Brodnicy.pl” napisał: „Skończyło się życie pracowitego, dobrego człowieka, jednego z niewielu Prawdziwych Pomorzaków, pasjonata, naukowca i fajnego, szczerego kumpla... Szkoda. Nasza Mała Ojczyzna poniosła wielką stratę...”¹¹. W istocie także my, toruńscy archeolodzy, takiego Kazia zapamiętamy. Oddanego swojej ziemi bez reszty, jej historii i współczesności.

Kaziu był osobą zawsze otwartą na współpracę, angażującą się bez reszty we wspólne projekty. Był naszym kolegą, na którym zawsze można było polegać, a w relacjach międzyludzkich zostanie przez wielu zapamiętany jako „dusza towarzystwa”. Był niekwestionowanym mistrzem dowcipów, którymi się namiętnie dzielił, zarówno w czasach studenckich, jak i później, przy różnych okazjach, zarówno tych związanych z naszymi wspólnymi zainteresowaniami, jak i w czasie wielu spotkań koleżeńskich. Przed ośmiu laty gościliśmy go w czasie konferencji jubileuszowej naszej placówki¹². Był wówczas wyraźnie wyciszony i refleksyjny, w rozmowach wracał do wspomnień z naszej instytucyjnej przeszłości, ale też do czasów, rzec można, studenckiej beztroski. Widywaliśmy się jeszcze w kolejnych latach, jednak już coraz rzadziej¹³. W 2023 roku Muzeum w Brodnicy świętowało 50-lecie istnienia. Zorganizowano wówczas okolicznościową wystawę, na której zgromadzono wiele artefaktów, między innymi z badań Kazimierza Grążawskiego z czasu jego pracy w tej placówce. Kaziu już wówczas nie czuł się najlepiej. Jednak wraz z córką Natalią, archeologiem,

¹⁰ https://brodnica.com.pl/asp/pl_start.asp?typ=13&menu=399&dzialy=399&artykul=5097&akcja=artykul [odczyt: 9.12.2024].

¹¹ https://czasbrodnicy.pl/pl/19_wiadomosci-z-regionu/29315110_pozegnanie-zmarl-kazimierz-grazawski-wybitny-brodniczanie.html [odczyt: 10.12.2024].

¹² 80. 70. 40. *Trzy Jubileusze Archeologii Akademickiej w Toruniu*, red. W. Chudziak, J. Gackowski, D. Makowiecki, Toruń 2022.

¹³ Kaziu przyjął zaproszenie do udziału w XXI Sesji Pomoroznawczej, zorganizowanej późną jesienią 2017 roku w naszym Instytucie. Wygłosił wówczas referat poświęcony problematyce przeprawy mostowej w Robotnie, kilka lat później opublikowany w tomie pokonferencyjnym (K. Grążawski, *Inwentaryzacja relików mostu w Robotnie na Pojezierzu Brodnickim*, [w:] *XXI Sesja Pomoroznawcza, Toruń 22–24 listopada 2017 roku*, t. 2: *Od wczesnego średniowiecza do czasów współczesnych*, red. J. Gackowski, K. Adamczak, E. Bokinić, M. Weinkauff, M. Markiewicz, D. Bienias, Toruń 2021, s. 231–233). Można powiedzieć, że historia zatoczyła koło. Nasza znajomość rozpoczęła się w okresie studenckiej fascynacji archeologią podwodną i w jej klimacie domknęła się definitywnie.

absolwentką naszego Instytutu, zwiedzał tę ekspozycję z wielkim zainteresowaniem i retrospektywnym sentymentem¹⁴.

Pożegnaliśmy Kazia 31 października w czasie uroczystości pogrzebowej, odprowadzając jego doczesne szczątki na brodnicki cmentarz parafialny.

Jacek Gackowski

¹⁴ P. Stanny, *Skarby wydarte ziemi*, Ziemia Michałowska, 2023, nr 348, s. 6–7; https://issuu.com/brodnica/docs/ziemnia_michalowska_348 [odczyt: 10.12.2024].

